

HRVATSKE ETNIČKE SKUPINE I SRBI U BARANJI

Porijeklom i poviješću baranjskih Hrvata i Srba se zanimalo više domaćih i jugoslavenskih istraživača. Nažalost, sve do danas nije raščišćena njihova prošlost. Samostalne studije su većinom kratke. U raznim monografijama samo raštrkano nalazimo podatke koji se odnose na njihovu prošlost. Posebna poglavlja i danas su rijetka. Domaći istraživači, ne poznavajući ni građu ni jezik, ne prave razliku između hrvatskog i srpskog stanovništva. Često se događa da za obadva naroda upotrebljavaju naziv »Rac« — a česti je slučaj da u istoj studiji upotrebljavaju naziv Srbin i Rac.

Srbi u mađarskom dijelu Baranje žive u vrlo malom broju, ima ih oko 300 osoba. Posebnu etničku skupinu ne čine. Hrvata ima oko 20000, a dijele se na više etničkih skupina:

- a) Mohački Šokci; žive u Mohaču i na mohačkoj »Vadi«, otoku.
- b) Seoski Šokci, naselja se nalaze između Mohača i Pečuha: **Veliki Kozar** (Nagykozár), **Šaros** (Magyarsarlós), **Lotar** (Lothárd), **Birján** (Birján), **Olasz** (Olas), **Belvar** (Belvárdgyula), **Minjorod** (Monyoród), **Vršenda** (Versend), **Lančuk** (Lánycsók), **Titos** (Tötös), **Marok** (Márok), **Maráza** (Maráza) i **Katolj** (Kátoly).
- c) Podravski Šokci: **Kasad** (Kásád), **Dolnji Martinci** (Alsószentmárton). Poslijednje dvije decenije su zbog Cigana svi napustili selo i veći broj se naselio u Šikloš (Siklós), **Breme** (Beremend).
- d) Bošnjaci, žive u okolini Pečuha: **Áta** (Táta), **Kukinj** (Kökény), **Nemet** (Németi), **Pogan** (Pogány), **Semelj** (Szemely), **Suka** (Szöke), **Sukit** (Szökéd), **Salanta** (Szánta), **Udvar** (Pécsudvard).
- e) Podravski Hrvati: **Starin** (Drávasztára), **Drvljanci** (Révfalu), **Gornji Martinci** (Felsőszentmárton) (**Lukovišće** — **Lakócsa**, **Novo Selo** — Tótujfalu, **Potonja** — Potony, **Brlobaš** — Szentborbás — pripada županiji Somodj).

Unatoč bitnim razlikama na ekonomskom polju, u jeziku, u običajima, a naročito u narodnoj nošnji, mađarsko stanovništvo sve Hrvate naziva Šokcima. Bošnjaci iz okoline Pečuha i Hrvati iz Podravine taj naziv nikad ne upotrebljavaju.

Etnički nazivi nisu izmišljeni, te grupe i dan-danas tako nazivaju sebe. Mohački Šokci, Šokce koji žive na selu nazivaju seoskim Šokcima, a seljani obratno, dometnu mohački naziv. Bošnjaci iz okolice Pečuha, svoju narodnu nošnju, etničko pripadanje, a često puta još i jezik nazivaju bošnjačkim. Do sada se nitko nije zanimao time u čemu se odvajaju baranjski Hrvati ili kakvo ih zajedničko obilježje spaja.

Povijesni podaci svjedoče o tome da se nisu doselili u isto doba i sa iste teritorije. Podrobnije će se i sam rad zanimati pitanjem slavenskih naroda u

Đuro Šarošac, prof.

Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács (Mohač)
Museum »Kanizsai Dorottya«, Mohács

Baranji za vrijeme dolaska Mađara. Poznat je niz sela s nazivima slavenskog porijekla: Hata, Pčele, Budmir, Gorica, Drvljance, Ovčara, Garčin, Greda, Ulaz, Udvar itd. Stanovnici tih sela su bili Slaveni. Na tom polju sve dotle nećemo moći napredovati dok arheolozi ne otkriju stara slavenska naselja i njihova groblja.

O Hrvatima i Srbima koji su se naselili bježeći ispred Turaka u 15. i početkom 16. stoljeća, vrlo malo znamo. Šiklos i njegovu okolinu 1508. g. od ugarskog kralja na poklon dobiva despot Stevan Stiljanović, koji je ovdje naselio Srbe s Morave. Hrvate nalazimo u Podunavlju, u Podravini i u okolici Vilanja. Bosanski franjevci pojavili su se u Baranji 1515. godine, svoj samostan podižu nedaleko od Vilanja na pustari Perečka.

Prvi popis baranjskog stanovništva je iz 1555—1556. godine kojeg su sastavili Turci. Baranja je u to doba gusto naseljena. Po broju stanovništva se može zaključiti da narod još tih godina nije počeo masovno bježati ispred Turaka. U popisima u lijepom broju nalazimo čisto slavenska imena. Osim toga posebnu pažnju treba posvetiti prezimenu »Tot« koje se u vrlo velikom broju susretalo. Poznato je nama svima da se pod »Tot« imenom u Ugarskoj u to doba razumijevao čovjek koji je slavenskog porijekla. Sve do danas nije dovoljno raščišćeno koliko je među njima doseljenika, a koliko je slavenskih prastanovnika.

Poslije osvajanja srednje Ugarske Turci od 1543. godine znatan broj južno-slavenskih martaloca naseljavaju po cijeloj zemlji, tako i u Pečuh, Mohač i Siget. Kasnije, kad su pojedini krajevi ostali pusti, Turci silom ili milom naseljavaju Hrvate i Srbe. Na njihovu zapovijed se doselilo u okolinu Pečuha 2700, a u okolinu Šikloša 3600 osoba da bi proizvodili hranu za vojne posade i povećali svoj dohodak. Doseljenici su bili iz Bosne.

O doseljenicima najviše zapisa iz 17-og stoljeća nalazimo u crkvenim vizitacijama. 1630. godine možemo čitati o Hrvatima koji žive između Mohača i Pečuha, u okolini Pečvara i Sigeta. U Pečuhu rimokatolici imaju dvije trgovačke kolone: bosansku i dubrovačku. U Mohaču 1620. godine pod upravom franjevca Sime Matkovića radi gimnazija s ciljem da odgoji svećenike za Baranju i Slavoniju.

Treće razdoblje doseljavanja se izvršilo poslije 1690. godine. Za vrijeme velike srpske seobe znatan broj Srba se doselio i u Baranju. Istovremeno s bosanskim franjevcima stižu mnoge već gore spomenute šokačke grupe i Bošnjaci. Njihovo doseljavanje pomaže i rimokatolička crkva da bi svoje imanje pojačala s radnom snagom. Pečuski biskup u svoj grad Mohač naselio je 140 šokačkih porodica iz okolice Srebrnice, a kaptol u okolinu Pečuha rimokatoličke »Bošnjake« (Ogulin, Brnja). Podravina se također znatno dopunila hrvatskim stanovništvom.

Po jednom popisu s kraja 17. stoljeća Hrvati i Srbi žive u 89 sela, a broje 3211 duša, a Mađari se nalaze u 215 sela, ima ih 5061 osoba. U Pečuhu ima 376 Mađara, 775 Hrvata i Srba. Imá 86 čistih sela u kojima stanuju samo Hrvati ili Srbi. Početkom 18. stoljeća njihov se broj znatno povećao. Iz povijesnih podataka se jasno vidi da se Hrvati i Srbi naseljavaju u one krajeve i sela gdje već žive njihovi preci.

Pretpostavljam da se granica hrvatskih etničkih grupa već donekle formirala prije istjerivanja Turaka iz Baranje. Novi doseljenici tu granicu nisu mnogo rasturali jer su se uvijek prilagodili običajima tamošnjih stanovnika da bi ih čim prije primili. Sklapanja brakova između 1720—1750-ih godina već obilježavaju današnje etničke skupine. O srpskim etničkim skupinama malo znamo jer se njihovo pre-

seljavanje zbog neodržane riječi Beča, više puta ponavljalo.

Kod određivanja etničkih obilježja prije treba da spomenem govor. Mohački Šokci govore ikavicom. Govor seoskih Šokaca je vrlo mješovit: u selu Vršenda i Belvar upotrebljavaju ikavicu, u Velikom Kozaru mjesto ć-č, u ostalim selima i ekavštinu i ijekavštinu miješaju. Podravski Šokci i Bošnjaci također govore mješovitim dijalektom. Kod Podravske Hrvata se upotrebljava štokavski i kajkavski dijalekt. Za šokačka i bošnjačka sela je karakteristično da se naglasak mijenja po selima. Ovo bezuvjetno ukazuje na doseljavanje iz raznih mjesta i vremena. Ukoliko naselje ima i Srba, obadvije grupe su sačuvale svoj govor. Srbi većinom upotrebljavaju ekavštinu, ali u pojedinim selima govore mješovitim dijalektom.

Baranjski Hrvati i Srbi bavili su se zemljoradnjom i stočarstvom. Šokci i Bošnjaci su već u 19. stoljeću sadili kupus i povrće, po čemu su bili čuveni u cijeloj Baranji, osim toga imali su i mnogo vinograda. Šokci, Podravski Hrvati i Bošnjaci uzgajali su mnogo svinja, Srbi ovaca, a svi zajedno mnogo goveda.

U našoj županiji hrvatska i srpska naselja se ne razlikuju od ostalih. Tipovi se kuća i privrednih zgrada organski vezuju za jedan kraj i sadržavaju svoj poseban pečat. Izuzetak čine ambari — spremišta žita — koja se u Baranji nalaze samo kod Hrvata i Srba. Duvar ambara mohačkih Šokaca je pleten od pruća i zamazan blatom, a donji dio ima plazove da bi ga u slučaju požara mogli odvući. Kod ostalih grupa je pravljen od čistog drveta, a ima po 2—3 komore. Još uvijek postoje stare kuće koje svjedoče o tome da ih nije majstor gradio, već oni sami. Šokci i Bošnjaci bili su čuveni graditelji kuća u svojoj matičnoj zemlji, u Bosni. U novoj postojbini na način građenja utjecao je novi građevinski materijal. Veličina kuće bila je uvjetovana brojem članova obitelji i veličinom »zadruga«. Vanjsko obilježje naselja dao je određeni kraj, a unutrašnje je formirala tradicija i ukus etničke grupe. Kod podravske Šokaca ćemo u svakom dvorištu naći za mladi bračni par podignutu posebnu komoru — odnosno »kijer«.

Namještaj Šokaca je bio plave, plavo-zelene boje, a Bošnjaci su ga bojili žuto. Motivi, koji ukrašavaju predmete, sastavljeni su od raznog cvijeća i čine više tipova. Podravski Hrvati nemaju bojene sanduke i postelje. Škrinje su pravili još oko 1930. godine. Na početku ovog stoljeća napustili su uobičajeno ukrašavanje, jer upotrebljavaju nove motive i druge boje. O srpskim namještajima vrlo malo znamo. Stari sanduci su između mrke i tamnocrvene boje, ukrašeni su cvijećem.

Najglavnije etničko obilježje daje narodna nošnja, koja ih dobro odvaja i preko koje ih možemo dobro prepoznati. Podravski Šokci su sami izrađivali svaki dio ljetne i zimske odjeće. Uobičajena boja ukrasa na rubini je plava (bijela), crvena i crna, a na vunanim tkaninama proširuje se ta skala još zelenom, žutom i bijelom. Upotreba nijansiranih boja, raznog zrnja, jasprića, srebrene i zlatne žice, počinje se koristiti oko 1920. godine. Kondja ima poseban stil. Muška ljetna odjeća razlikuje se po motivima i bojama, košulja i gaće u kroju su kratke i vodoravno »rozane«.

Tradicionalna mohačka, seoska šokačka i bošnjačka nošnja je u mnogočemu slična. Motivi oplećaka su crveni i crni, kod Bošnjaka uvijek crni, popratne boje su bijela, žuta, modra i zelena. Kondje su kod tri etničke grupe različite. Mohačke Šokice su svoju kondju zamijenile sa đakovačkom kapicom 1880-ih godina, seoske

Šokice imaju kondju u obliku potkove, čije porijeklo se vuče iz 16. stoljeća, bošnjačka kondja također se promijenila (pravljena je od papirne pločice). Djevojačke pletenice su se nekad vrlo razlikovale. Jedino bošnjačka pletenica nas podsjeća na antičku Panoniju. Kod muške nošnje su vrlo male razlike. Maramu — pošu — oko vrata su imali samo mohački Šokci. Ljetna nošnja im se razlikuje u slaganju motiva i u bojama. Baršun su izuzetno voljeli. Kaput su mohački Šokci vezli zlatnom žicom ili ga kitili zlatnim ili srebrnim »šikom«. Seoski Šokci i Bošnjaci su za ukrašavanje upotrebljavali obojeno vlakno.

Kroj podravske ženske nošnje odaje jednostavnost. Bogato je ukrašen samo rukav. Uzrok je otkan bijelim, crvenim, modrim i crnim natkom, sastavljen od većih i manjih motiva. Mušku košulju resi vez bijelom niti. Motivi potpuno odudaraju od ostalih hrvatskih grupa.

Srpska narodna nošnja se s kupovnom robom potpuno promijenila. Za gornju odjeću su upotrebljavali čohu, štof i svilu, a za rublje razno tkanje koje su same tkale. Nekadašnje motive i boje su sačuvale one tkanine koje upotrebljavaju u kućanstvu. Posebno etničko obilježje daju razni čaršavi, platno kojeg nazivaju »grimiz« i vezovi zlatnom i srebrnom žicom.

Početak ovog stoljeća Hrvati i Srbi u Baranji živjeli su u porodičnoj zadrugi, po 3—4 koljena.

Domaćin je bio djed, a ukoliko već nije bio živ, zajednica je i nadalje ostala zajedno, kada je zadrugom upravljao najstariji brat. Posao je među sinovima domaćin podijelio na glavne grane: zemljoradnja, stočarstvo i vinogradarstvo. Žene su radile i u zemljoradnji i u vinogradarstvu. U žetvi i u raznim berbama je svatko sudjelovao.

U kućanstvu je bio također sav posao podijeljen. Time je upravljala supruga domaćina. Njen glavni zadatak je bio da se pobrine za kruh, da kuha, da vodi brigu oko živadi, da upravlja poslom oko obrađivanja kudjelje i lana itd. Svinje i živad su uvijek hranile mlade snahe koje je uvijek odredila domaćica. Domaćica je osim toga svake sedmice izabrala drugu »redušu« koja bi joj pomagala kuhati. Žene su veći dio vremena provodile u pravljenju odjeće: prele, tkale, šile, vezle itd. Odgajanje djece također je imalo svoju određenu formu.

Detaljno o porodičnoj zadrugi ne namjeravam govoriti. Njena funkcija je da ukućani sami proizvode sve što im je potrebno za život. Radi toga je više koljena ostalo zajedno. Uzrok tome dugom postojanju treba tražiti u razvoju proizvodnih oruđa, u društvenim i proizvodnim odnosima koji su jednaki bili kod svih etničkih grupa.

Razne razlike u duhovnoj kulturi najbolje se mogu uočiti u običajima i obrednim pjesmama. Običaji: svatovi, Uskrs, Duhovi, Božić ili pogreb čuvaju svoju suštinu, ali se ipak razlikuju. Ovo se prije svega vidi u praznovjerju, u tekstu obrednih pjesama, u melodiji i u predmetima koji se vezuju uz njih. Ima običaja koji su kod pojedinih grupa nepoznati, npr. kraljice kod podravskih Hrvata — a samo kod njih se pjeva »vuzmeno kolo« (uskrsno kolo). Dodolski običaji su poznati samo kod mohačkih, podravskih Šokaca i Srba. Svatovski barjak imaju i Hrvati i Srbi. Funkcija barjaka je svuda jednaka, motivi koji se nalaze na njima, nisu isti. Običaji oko sahranjivanja se bitno razlikuju. Velika tradicija je sačuvana u prekrivanju

nagrobnih križeva tkaninama, svilenim marama i nakitom kod seoskih Šokaca i Bošnjaka. Pokladne običaje nekada su održavale sve etničke grupe. Najarhaičnije crte tog običaja možemo uočiti kod mohačkih Šokaca.

Ovaj kratki prikaz o etničkim obilježjima nam jasno svjedoči da se u kulturi baranjskih Hrvata i Srba sačuvalo više povijesnih slojeva. Raščišćavanje tih elemenata mnogo nam može pomoći u otkrivanju njihove prošlosti.

Duro Šarošac

DIE KROATISCHEN ETHNISCHEN GRUPPEN UND DIE SERBEN IN DER BARANYA

Zusammenfassung

Mit der Geschichte der Kroaten und Serben in der Baranya beschäftigten sich schon mehrere Forscher. Von den Studien zu diesem Thema ist die Monographie von Bernárdin Unyi am bedeutendsten, deren Ziel die Klärung der Geschichte der Schokatzten ist.

Die Kroaten in der Baranya bilden mehrere ethnische Gruppen, das sind: die Schokatzten in Mohács, in verschiedenen Dörfern und an der Drau, die Bosniaken in der Umgebung von Pécs und die Kroaten an der Drau. Die Serben bilden keine selbständige ethnische Gruppe. Ihre Ansiedlung geschah zwischen dem 14. und dem 17. Jahrhundert freiwillig, einem Ruf folgend oder unter Zwang. Die Klärung der südslawischen Ansiedlungen zwischen dem 5. und dem 12. Jahrhundert ist bis heute eine noch zu lösende Aufgabe der Archäologie geblieben.

Ihrem Beruf nach sind die Kroaten Bauern und Viehzüchter, aber auch ihr Gartenbau war im ganzen Bezirk berühmt. Die grundlegenden ethnischen Kennzeichen sind in Sprache, Folklore, Volkstracht und Textilien, auch in der Architektur und der Wohnkultur zu finden. Die Eheschliesungen zwischen den Jahren 1720 und 1750 zeigen schon die ethnischen Grenzen. Die Kultur der Kroaten hat mehrere historische Schichten bewahrt, die in gewisser Hinsicht auf die verschiedenen Gebiete und Jahrhunderte der Ansiedlung hinweisen.